

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Навчально-науковий інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**Формування професійної Я – концепції у дівчат-курсанток під час
навчання**

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»
Прокопчук Анни Русланівни

Науковий керівник
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної
психології
Наталія КАЛЬКА

Рецензент
доктор педагогічних наук, професор
Галина ЛЯЛЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« » _____ 2025 р., протокол №
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2025

АНОТАЦІЯ

Прокопчук А. Формування професійної Я – концепції у дівчат-курсанток під час навчання

Наукова робота присвячена дослідженню особливостей становлення професійної Я-концепції у майбутніх поліцейських, що є важливим аспектом їхньої професійної підготовки та подальшої діяльності. Теоретичний аналіз включає огляд основних підходів до розуміння Я-концепції в психології. Особливу увагу приділено аналізу професійної Я-концепції як складної динамічної структури, що включає когнітивний, афективний та конативний компоненти, а також її ролі у професійному самовизначенні та самореалізації.

Емпірична частина роботи зосереджена на дослідженні самооцінки та самоідентифікації дівчат-курсанток на різних етапах навчання. Результати дослідження демонструють динаміку самооцінки протягом навчання, зміни в структурі Я-концепції та особливості професійної ідентифікації у залежності від курсу та академічної успішності.

Ключові слова: Я-концепція, професійна Я-концепція, Я-образ, самооцінка, професійна самореалізація, навчання, самопізнання, курсантки.

ABSTRACT

Prokopchuk A. Formation of professional self-concept in female cadets during studing

The scientific work is devoted to the study of the features of the formation of professional self-concept in future police officers, which is an important aspect of their professional training and further activities. The theoretical analysis includes a review of the main approaches to understanding the self-concept in psychology. Particular attention is paid to the analysis of the professional self-concept as a complex dynamic structure, which includes cognitive, affective and conative components, as well as its role in professional self-determination and self-realization. The empirical part of the work focuses on the study of self-esteem and self-identification of female cadets at different stages of training. The results of the study demonstrate the dynamics of self-esteem during training, changes in the structure of the self-concept and features of professional identification depending on the course and academic success.

Keywords: self-concept, professional self-concept, self-image, self-esteem, professional self-realization, self-determination, self-knowledge, female cadets.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-прикладний аналіз феномену Я-концепції особистості під час навчання.....	7
1.1.Дослідження Я-концепції в різних теоретичних підходах.....	7
1.2.Характеристика складових Я-концепції особистості.....	14
1.3. Особливості становлення професійної Я-концепції особистості	25
Висновки до Розділу 1.....	29
 Розділ 2. Емпіричне дослідження професійної Я-концепції у дівчат-курсанток.....	31
2.1. Опис вибірки та методик емпіричного дослідження.....	31
2.2.. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	34
2.2.1. Результати дослідження самооцінки у дівчат-курсанток.....	34
2.2.2 Результати опитувальника самоопису Марша.....	39
2.2.3.Результати за методикою «Хто Я ?».....	44
Висновки до Розділу 2.....	49
 Висновки	51
 Список використаних джерел.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні соціально-економічні трансформації в Україні зумовлюють зростання вимог до професійної підготовки фахівців, особливо в сферах, що потребують високого рівня відповідальності, дисципліни та психологічної стійкості, до яких, безперечно, належить правоохоронна діяльність. В умовах реформування системи освіти та інтеграції України до європейського простору, особливої актуальності набуває проблема формування особистості майбутнього офіцера, здатної не лише до ефективного виконання службових обов'язків, але й до постійного самовдосконалення та адаптації до змін, що відбуваються в суспільстві.

Серед ключових питань сучасної психології, що досліджуються у контексті професійного становлення, особливе місце займає Я-концепція. Розглядаючись як динамічна система уявлень особистості про себе, її фізичні, характерологічні, інтелектуальні та соціальні властивості, а також самооцінку, Я-концепція виступає потужною рушійною силою розвитку. Позитивна професійна Я-концепція є фундаментом успішної майбутньої діяльності, визначаючи готовність до професійного зростання, самореалізації та конкурентоздатності на ринку праці.

Підготовка кваліфікованих кадрів для силових структур має стратегічне значення для національної безпеки та правопорядку. В цьому контексті, дослідження професійної Я-концепції дівчат-курсанток, які обирають нетрадиційну для жінок професію, є особливо актуальним. З одного боку, вони стикаються з тими ж викликами, що й курсанти-чоловіки, пов'язаними з фізичними та психологічними навантаженнями, суворою дисципліною та специфічними умовами навчання. З іншого боку, вони можуть відчувати додатковий тиск, пов'язаний зі стереотипами щодо гендерних ролей та необхідністю доводити свою професійну спроможність у переважно чоловічому середовищі.

Вивчення змістовних характеристик професійної Я-концепції дівчат-курсанток на етапі навчання у закладі вищої освіти є важливим завданням для оптимізації процесу їхньої професійної підготовки. Розуміння того, як вони сприймають себе у контексті майбутньої професії, які уявлення про власні професійні якості та можливості вони мають, дозволить розробити ефективні стратегії психологічного супроводу, спрямовані на формування позитивної професійної ідентичності, підвищення впевненості у собі та готовності до майбутньої службової діяльності.

Актуальність дослідження також підкреслюється недостатнім врахуванням гендерних аспектів у існуючих моделях професійного становлення та необхідністю розробки підходів, що враховують специфічні потреби та виклики, з якими стикаються жінки у військових та правоохоронних професіях. Вивчення професійної Я-концепції дівчат-курсанток сприятиме кращому розумінню їхніх психологічних ресурсів, потенційних труднощів та розробці ефективних програм підтримки для успішної професійної самореалізації.

Таким чином, дослідження професійної Я-концепції дівчат-курсанток є достатньо важливим, оскільки воно спрямоване на вирішення актуальних завдань підготовки кваліфікованих кадрів для силових структур, врахування гендерних аспектів професійного становлення та забезпечення психологічного благополуччя майбутніх офіцерів.

Питаннями становлення, розвитку, зміни цього феномену займалися такі вчені: Р. Бернс, У. Джеймс, Ч. Х. Кулі, М. Кун, К. Роджерс, Г. Олпорт, М. Розенберг.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження визначити особливості формування професійної Я-концепції у дівчат-курсанток у період навчання у закладі вищої освіти.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. Охарактеризувати зміст і поняття Я-концепції у психологічних теоріях;
2. Проаналізувати основні складові Я-концепції особистості;
3. Розглянути основні умови та фактори формування професійної Я-концепції особистості;
4. Емпірично дослідити особливості формування професійної Я-концепції дівчат-курсанток закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження: професійна Я-концепція особистості

Предмет дослідження: особливості формування професійної Я-концепції у дівчат-курсанток під час навчання.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було застосовано загально-наукові методи теоретичного та емпіричного дослідження, зокрема такі, як метод теоретичного аналізу літератури з теми дослідження, аналіз основних понять, їх синтез, систематизація матеріалу, порівняння та узагальнення даних.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні та поглибленні теоретичних уявлень про процес формування професійної Я-концепції, зокрема у специфічній групі дівчат-курсанток

Практичне значення роботи є важливим для оптимізації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання з метою сприяння формуванню позитивної та адекватної професійної Я-концепції у дівчат-курсанток.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ І.

Теоретико-прикладний аналіз феномену Я-концепції особистості під час навчання

1.1. Дослідження Я-концепції в різних психологічних підходах.

Вперше термін «Я-концепція» згадується у гуманістичній психології у 1950-х рр. і на сьогоднішній день вивчається як кінцевий результат процесу самосвідомості.

Науковці вважають, що Я-концепція є порівняно стабільна, певною мірою осмислена і сприймається як виняткова область власних уявлень людини про себе, за допомогою якої індивід здійснює взаємозв'язок з навколишнім світом і визначає ставлення до самого себе. Формування Я-концепції відбувається у процесі взаємодії особистості зі світом речей і світом людей, у процесі самоаналізу та подальшого дроблення власних образів Я на більш детальні конструкти, які є поверхневими і глибинними психічними властивостями.

Образ Я постійно вступає у різноманітні взаємодії з навколишньою дійсністю, внаслідок чого проявляється у різних особливостях та формах, що постійно визначають різні якості. У результаті цих окремих взаємодій у вигляді самосприйняття, самопостереження і самоаналізу формується збірний образ Я, який об'єднує всі сутнісні змістовні особливості самої особистості, чи Я-концепція [12].

Формування Я-концепції пов'язано із процесом самопізнання, вважаючи, що це психічне утворення не є статичним, а постійно змінюється та розвивається. Її ступінь адекватності і рівень сформованості визначаються в конкретних діях і вчинках особистості, у зв'язку з чим Я-концепція значно впливає як на область психіки, так і на саму поведінку людини.

У зарубіжній психології дослідження Я-концепції представлені чотирма основними напрямками, кожен з яких вніс вагомий вклад у розуміння цього складного феномену.

Перший напрямок, започаткований фундаментальними працями В. Джеймса, розглядає Я як об'єкт усвідомлення, що включає фізичну, матеріальну, духовну та соціальну складові. Джеймс підкреслював тісний взаємозв'язок між самооцінкою та досягненнями, а також першим виокремив компоненти Я – свідоме та об'єкт усвідомлення. Він деталізував структуру Я як об'єкта, включаючи все те, що людина може назвати своїм.

Другий впливовий напрям представлений науковими працями Ч. Кулі та Дж. Міда, які акцентували увагу на визначальній ролі соціального середовища у формуванні Я-концепції. Вони стверджували, що самооцінка індивіда безпосередньо залежить від того, наскільки його поважає оточення, і навпаки, негативне ставлення соціуму може призвести до втрати відчуття власної значущості. Символічний інтеракціонізм, що лежить в основі їхніх теорій, наголошує на тому, що люди реагують на навколишній світ, виходячи зі значень, які вони надають елементам свого оточення, а ці значення є продуктом соціальної взаємодії.

Крім того, ці соціокультурні значення є динамічними та можуть змінюватися в результаті індивідуального сприйняття в рамках соціальної взаємодії. Ч. Кулі та Дж. Мід підкреслювали нерозривний зв'язок між «Я» та суспільством, вважаючи, що глибоке розуміння першого неможливе без розуміння другого, особливо в контексті їхньої взаємозалежності. Ключовим орієнтиром для формування Я-концепції є уявлення індивіда про те, як його сприймають інші, що свідчить про значну роль соціального дзеркала у самопізнанні [17].

Розробки Е. Еріксона зосереджені на дослідженні процесу формування ідентичності та її основ. Згідно з його поглядами, Я-концепція є продуктом

певної культури, що розвивається на біологічному фундаменті. Цей підхід, що є своєрідним продовженням ідей Зигмунда Фрейда, звертається до соціокультурного контексту становлення свідомого "Я" індивіда, тобто його Его.

Е. Еріксон розглядає проблематику Я-концепції через призму его-ідентичності, яка визначається особливостями конкретної культури та індивідуальними можливостями людини. Джерелом его-ідентичності, за Еріксоном, є «культурно значуще досягнення». У його теорії описано вісім стадій особистісного розвитку, кожна з яких характеризується певними кризовими поворотними моментами та особистісними якостями, що формуються при успішному розв'язанні внутрішніх конфліктів.

Особливо складним є процес розвитку его-ідентичності в юнацькому віці. Е.Еріксон приділяє значну увагу юнацькій кризі, пов'язаній з ризиком «розмитості» его-ідентичності. Він визначає его-ідентичність як суб'єктивне відчуття безперервної самототожності, що забезпечує людину психічною енергією. Еріксон підкреслює, що его-ідентичність не є просто сумою прийнятих ролей, а й включає поєднання ідентифікацій та можливостей індивіда, як вони сприймаються ним на основі досвіду взаємодії з навколишнім світом, а також знання про реакцію інших людей. Оскільки его-ідентичність формується в процесі взаємодії індивіда з його соціокультурним оточенням, вона має психосоціальну природу [42].

Дослідження К. Роджерса, згідно з якими Я людини є її внутрішньою сутністю, що утворюється в процесі самоспостереження та самопізнання на основі імпульсного впливу. У початковій фазі її утворення в навколишньому середовищі зосереджуються кваліфікаційні та експансивні тенденції, що визначають її характеристики як позитивні та негативні. Засвоєння цих тенденцій здійснюється на тлі впливу оточуючих людей, їх цивілізованості та

власного Я. На його думку, «Я-концепція» – це функціонування знань суб'єкта про себе на вищому рівні.

Феноменологічний підхід К. Роджерса до розуміння Я-концепції ґрунтується на кількох ключових положеннях. По-перше, поведінка людини визначається її індивідуальним сприйняттям дійсності, яке за своєю природою є суб'єктивним. По-друге, будь-яке сприйняття індивіда проходить через феноменальне поле його свідомості, центральним елементом якого є Я-концепція. По-третє, Я-концепція розглядається як єдність уявлень та внутрішньої сутності індивіда, що орієнтується на культурно обумовлені цінності. Згідно з цим підходом, Я-концепція відіграє регулюючу роль у поведінці людини та має відносну стабільність, що зумовлює стійкі моделі поведінки. Розбіжність між досвідом індивіда та його Я-концепцією може призводити до активації механізмів психологічного захисту. Нарешті, головним мотиваційним фактором для кожної людини є прагнення до самоактуалізації [19].

Але не в кожній людині уявлення про себе складаються у стійку систему. У деяких людей вони функціонують у формі окремих ситуативних образів «Я», не оформлюючись у «Я-концепцію», яка є показником зрілості самосвідомості. Завдяки самосвідомості людина долучається до загальнолюдських цінностей, включаючись у нескінченний потік духовного буття. Головним коректором самосвідомості є саме життя. Сама людина стає автором власних вчинків, які змінюють її уявлення про себе і тим самим перетворюють її подальше життя .

Таким чином, «Я-концепція» відіграє по суті трояку роль: вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, визначає інтерпретацію досвіду і є джерелом очікування. Отже, враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що «Я-концепція» є сукупність знань про себе і включає переконання, оцінки та тенденції поведінки. Через це «Я-концепцію» можна

розглядати як властивий кожному індивіду набір установок, спрямованих на самого себе.

Р. Бернс визначає Я-концепцію як сукупність усіх уявлень про себе, пов'язаних з їхньою оцінкою, що формується під впливом зовнішніх факторів, особливо контактів зі значущими іншими. Він виділяє три основні складові Я-концепції: когнітивну (уявлення про себе), оцінну (самооцінка) та поведінкову (реакції на себе). Згідно з Бернсом, Я-концепція визначається переконаністю у здатності імпонувати іншим, впевненістю у власних силах та почуттям власної значущості. Важливо зазначити, що Я-концепція не лише відображає те, ким є індивід, але й те, як він сприймає себе, свої дії та потенціал для розвитку. З моменту свого формування, Я-концепція починає активно впливати на інтерпретацію нового досвіду..

Багато психологів сходяться у поглядах на структуру Я-концепції. Найбільш загальновизнаними виступають такі її складові: когнітивна, емоційно-ціннісна та поведінкова.

Так, когнітивна складова Я-концепції розкриває зміст когнітивної підструктури Я-концепції через самопізнання – процедуру формування уявлень про себе, вдосконалення та синтезу даних уявлень з одиничних ситуацій, представляючи її базовою категорією походження та вираження самосвідомості.

Існує двохрівнева структура самопізнання. Перший рівень пов'язаний із співвідношенням особистістю себе з іншими через зіставлення власного Я та іншої людини. Цей рівень характерний утворенням окремих уявлень себе і власної поведінки, пов'язаних з окремою подією. Ці уявлення сповнені характерним емоційним змістом [35].

В результаті визначаються окремі самотійні характеристики образу власного Я, водночас, які ще не дають якісного і комплексного власного сприйняття. Даний рівень самопізнання розглядається дослідницею як базовий та винятковий на етапах онтогенетичного розвитку особистості аж до

підліткового віку. Як основні внутрішні прийоми самопізнання виступають самосприйняття і самоспостереження.

Другий рівень самопізнання являє собою зіставлення власних уявлень про себе в результаті внутрішнього діалогу, з позиції «Я і Я», коли особистість здатна співвідносити вже наявні уявлення. На цьому шаблі особистість поступово вибудовує збірний образ себе самої, що формується з окремих безпосередніх уявлень у процесі самосприйняття, самоспостереження та самоаналізу. З допомогою самопізнання особистість досягає конкретного знання про себе, тобто під результатом процесу самопізнання мається на увазі цілісний образ-Я. Основними внутрішніми прийомами другого рівня самопізнання виступають самоаналіз та самоосмислення [23].

Власні уявлення особистості про себе, незалежно від джерел їх формування та ступеня відповідності реальності, сприймаються як незаперечні істини. Модуси самосприйняття, що лежать в основі Я-образу, можуть бути різноманітними. Різні дослідники виділяють численні форми уявлень про себе, класифікуючи їх за сферами проявів (фізичне, соціальне, професійне, сімейне, моральне, духовне Я), часовим континуумом (Я в минулому, теперішньому, майбутньому) або іншими критеріями. Так, за М. Розенбергом, існують "реальне Я" (актуальне сприйняття себе), "ідеальне Я" (бажаний образ), "фантастичне Я" (потенційно можливий образ), "належне Я" (образ, що відповідає соціальним нормам), "зображуване Я" (демонстрований образ) та "динамічне Я" (потенційний образ, до якого прагне людина). Також часто виділяють "дзеркальне Я", що відображає уявлення людини про те, як її сприймають інші.

Незважаючи на те, що деякі дослідники виділяють лише оцінну підструктуру Я-концепції, можна вважати це визначення дещо застарілим, оскільки поряд із самооціненням, особистість має до себе самовідношення, що, своєю чергою, неможливо без певних емоційних проявів. Дані процеси

самооцінювання і самовідношення безумовно взаємозалежні за принципом стимул-результат, і один без іншого існувати не можуть [8].

Оцінна підструктура характеризується наявністю критичної позиції людини стосовно того, чим вона володіє, оцінки уявлень про себе з точки зору певної системи цінностей, а самооцінювання представляє усвідомлення людиною, чим є для неї те чи інше знання про себе, усвідомлення її значущості себе.

Результатом процесу самооцінювання є самооцінка – судження про значення чи значущість своїх вчинків, здібностей, рис чи особистості загалом. Традиційно розрізняють різні види самооцінки: високу, середню та низьку. Кожному виду відповідають певні особливості поведінки. Крім вищезгаданих видів самооцінки виділяють також стійку та нестійку; адекватну та неадекватну; неадекватна оцінка може бути завищеною та заниженою [29].

Особливу увагу дослідники приділяють поведінковій складовій Я-концепції. У психологічній літературі зміст поведінкового компонента самосвідомості розкривається у вигляді визначень: дія, поведінка, вольова форма самосвідомості, саморегуляція.

Першопочатково поведінковим компонентом Я-концепції позначаються конкретні дії, поведінкові реакції або потенційні реакції, що породжуються Я-образом і самооцінкою; Я-поведінка, або поведінкова складова Я-концепції; конативний компонент. У роботах різних дослідників змістом поведінкового компонента виступають також підтримка емоційного тону та почуття гордості за себе та свою професію; ступінь виразності особистісних якостей; стаж та характер включеності до професії [11].

Кінцевим продуктом процесу саморегулювання є утворення самоефективності. Самоефективність характеризується стійкими знаннями в області своїх умінь визначити і реалізувати дії, обов'язкові для досягнення конкретних цілей, являє собою почуття впевненості особистості в демонстрації

запланованої поведінки в конкретній ситуації. Самоефективність розуміється як відчуття власної готовності до різних умов життєдіяльності, знання та адекватна оцінка власних умінь і навичок, а не висновки про власну винятковість.

Я-концепція відіграє три ключові ролі в житті особистості. По-перше, вона забезпечує внутрішню узгодженість особистості та відносну стабільність її поведінки. Новий досвід асимілюється, якщо узгоджується з існуючими уявленнями про себе, а травмуючий досвід може інтерпретуватися тенденційно або заперечуватися за допомогою механізмів психологічного захисту. Це прагнення захистити Я-концепцію від руйнувань є важливим мотивом поведінки [29].

По-друге, Я-концепція визначає характер інтерпретації індивідом його досвіду, діючи як внутрішній фільтр, через який осмислюється будь-яка ситуація. По-третє, Я-концепція впливає на очікування індивіда, тобто на його уявлення про майбутні події. Впевнені в собі люди очікують позитивного ставлення від інших, тоді як невпевнені можуть уникати соціальних контактів.

Різноманітність поглядів на Я-концепцію підкреслює її складність та багатогранність, але також її структурність та цілісність. Розвиток особистості, її діяльність та поведінка знаходяться під значним впливом Я-концепції.

1.2. Характеристика складових Я-концепції особистості

Різноманітні вчені звертаються до вивчення феномену Я як до однієї з актуальних і найскладніших проблем. Досі питання зміст понять «Я-концепція» і «образ Я» остаточно не вивчений і залишається дискусійним.

Засновником поняття «Я-концепція» вважають У. Джемса, який вивчав структуру особистості. Також свій внесок зробили дослідження змісту Я-концепції послідовники У. Джемса, які для цієї змістовної області застосували термін «образ Я». Багато вчених вважають, що терміни «Я-концепція» та «образ

Я» абсолютно ідентичні і є синонімами в психології. Вони вважають, що образ Я є ядром Я-концепції. У такому разі Я-концепція виступає сукупністю уявлень індивіда про себе, що включає в себе оцінки та образ поведінки, де образ і оцінка свого «Я» розглядається як поведінкова реакція, яка може бути викликана образом Я (уявлення індивіда про себе) [22].

Є вчені, які не погоджуються з цією думкою і розмежовують ці два поняття з теоретичної та практичної точок зору. Сукупність уявлень про себе міститься в Я-концепції і образі Я, але в образ Я входять як усвідомлювані якості особистості, так і несвідомі уявлення про свої здібності. Більшість усвідомленості в Я-концепції не означає, що її зміст цілком усвідомлено. Спільним в Я-концепції та образі Я прийнято вважати самооцінку, яка відображає знання про себе та ставлення до себе. Самооцінка може бути високою та низькою, адекватною та неадекватною; неадекватна самооцінка буває як завищеною, і заниженою. Сама ж самооцінка постійно змінюється та вдосконалюється залежно від віку людини та її психіки.

На самооцінку впливають досягнення та невдачі особистості; чим значніші успіхи, тим вища самооцінка особистості. Аналіз наукової літератури показав, що деякі вчені використовують поняття «Я-концепція» та «образ Я» як синоніми, інші розводять ці поняття.

Я-концепція являє собою складну систему очікувань, установок, переконань та уявлень людини про себе, що відіграє ключову роль у її житті. Я-концепція є суб'єктивною, усвідомленою та динамічною структурою, в якій відбувається розвиток самопізнання, самооцінки, саморегуляції та образу Я. Часто Я-концепцію розглядають як стійкий динамічний результат особистісного розвитку в процесі соціалізації [15].

Також Я-концепцію визначається як система самосприйняття, розуміння та визначення себе як суб'єкта, що формується на основі взаємодії з навколишнім середовищем. Це відносно стабільна система вираження

множинних «Я», система установок, спрямованих на самого себе, що включає когнітивні, емоційні, вольові, поведінкові та психофізіологічні механізми.

У наукових працях Я-концепція розглядається як внутрішній аспект самовизначення – об'єктивної самооцінки, а самотворення – як процес становлення цілісної та гармонійної особистості. Я-концепція є одним з головних факторів, що зумовлюють розвиток обдарованості та визначальних напрямків та ступінь активності суб'єкта, становлення особистісних смислів і в результаті – межі його досягнень. Я-концепція є інтегральним утворенням психіки. Це – складна, пережита, багатокomпонентна і динамічна система вираження відносин особистості себе і зовнішнього світу, природою якої є оцінка діяльності свідомості [11; 17; 18].

У Я-концепції виділяються складну ієрархічну структуру, що складається з п'яти основних компонентів: концепції цінностей, концепції номінацій, концепції віку, концепції соціуму і концепції статі. На кожному віковому етапі Я-концепції один із компонентів може бути провідним, що інтегрує всі інші структурні елементи. Я-концепція – це суб'єктивна, свідома, стійка і багатокomпонентна система уявлень людини про власну особистість. Компонентами Я-концепції є: образ Я як сукупність уявлень у формі понять, самооцінка і рівень домагань як сукупність уявлень про реальне і ідеальне Я у формі оцінок[4].

Я-концепція – це відносно стійка, усвідомлена система поглядів людини на саму себе, що складається на більш пізньому етапі розвитку з урахуванням поглядів про себе і визначає її поведінку і діяльність.

Часто Я-концепція розглядається як система уявлень про себе, що включає множинність Я, що володіє різними аспектами і розвивається в процесі самоактуалізації особистості на основі позитивного ставлення до себе з боку інших [15].

Я-концепція являє собою центральну особистісну структуру, що детермінує всі психічні процеси і впливає на всю життєдіяльність людини. У ній відображається якісна своєрідність внутрішнього світу людини.

Розглянемо наступні сфери Я-концепції: психологічне Я – уявлення людини про свій внутрішній світ; соціальне Я – уявлення людини про міжособистісні відносини, про норми поведінки в суспільстві; фізичне Я – уявлення людини про своє власне тіло, здоров'я, фізичні здібності та зовнішні дані; сексуальне Я – уявлення людини про взаємини статей у сфері сексуальних відносин, сімейне Я – уявлення людини про сімейні відносини, про успішність своєї ролі в сім'ї; творче Я – уявлення людини про свої творчі здібності, враховуючи здатність до творчості як людську діяльність різноманітних [18].

Отже, аналізуючи наукові підходи різних учених до феноменів, що вивчаються, можна сказати, що «Я-концепція» – це система психологічних процесів, що володіє різними аспектами соціальної взаємодії; відносно стійка та усвідомлена система уявлень, життєвих установок. Я-концепція формується та змінюється під впливом різних зовнішніх ситуацій, які випробовують особистість.

У Я-концепції виділено два інтегральних компоненти, які характеризують особистість:

- 1) розвиток когнітивного компонента (дозволяє усвідомлювати себе у соціально бажаних характеристиках);
- 2) розвиток емоційного компонента (виражається у міжособистісних відносинах та у підвищенні самооцінки особистості).
- 3) розвиток потенційно-поведінкової складової в Я-концепції виражає установки поведінки особистості відповідно до своїх переконань або стримується, виходячи з її соціальних та моральних сумнівів [16].

Основним фактором Я-концепції є внутрішня узгодженість того, що людина думає про саму себе та про оточуючих.

Соціальне оточення також впливає формування Я-концепції з допомогою соціального порівняння (расова приналежність, стать, майбутня спеціальність тощо), визначаючи особисті якості людини і приналежність до тих чи інших соціальних спільнот. Я-концепція залежить від соціального оточення та від мінливих життєвих обставин.

У розгляді Я-концепції як сукупності установок на себе вчені висувують три основні модальності самоустановок:

- 1) реальне Я (уявлення про те, яким я зараз),
- 2) ідеальне Я (уявлення про те, яким я бачу себе),
- 3) дзеркальне Я (уявлення про те, який я для оточуючих), в яких виступають такі аспекти, як: фізичне Я, емоційне Я, соціальне Я та розумове Я [14]..

Основними компонентами Я-концепції є когнітивний (самооцінка), емоційно-оцінний (емоційна оцінка самого себе) та поведінковий (особистісні та соціальні вимоги до вчинків поведінки) [26].

Сама ж структура Я-концепції є неоднозначною, а її специфіка залежить від процесів засвоєння знань, цінностей та норм суспільства.

Складовими Я-концепції є самооцінка і феномен Я. Самооцінка в структурі Я-концепції є формою пізнання людиною самої себе як окремого об'єкта і носить суб'єктивний характер. Позитивна самооцінка відбивається у самоповазі, негативна самооцінка – у самозапереченні. Розвиток самооцінки в структурі Я-концепції – це динамічний безперервний процес, який відбувається протягом усього життя людини і зазнає певних індивідуальних та вікових змін.

Я-концепція пов'язана з поняттям «самосвідомість», де самосвідомість одночасно виступає суб'єктом та об'єктом власного пізнання. Для самосвідомості найважливіше сформулювати себе як особистість, залишитися самою собою та вміти підтримувати себе у важких ситуаціях.

Я-концепція включає рамки індивідуальної самосвідомості, критеріями самосвідомості виступають: 1) усвідомлення себе як суб'єкта, 2) усвідомлення своєї активності, 3) усвідомлення себе чужими очима, 4) усвідомлення свого внутрішнього «Я» [22].

Самосвідомість виконує функцію психічної авторегуляції по відношенню до суспільства в цілому, виділяючи три аспекти: соціальний, емоційний та розумовий.

Образ Я в психології розглядається як результат самопізнання, самовідносин та саморегуляції, виступаючи в когнітивному та емоційному компонентах. Інтеграція особистості, тобто побудова цілісного образу себе, неможлива без здатності диференціації різних образів Я. При цьому диференційованість компонентів образу Я особистості передбачає високий рівень загальної рефлексивності та кожного компонента окремо [18].

Образ Я є найважливішим структурним компонентом особистості і представляє собою продукт процесу самосвідомості, що складається з двох взаємопов'язаних компонентів: когнітивного та емоційно-оцінного. Образ Я обумовлений тими видами діяльності та суспільними відносинами, до яких включено особистість.

Образ Я – це настановний компонент самосвідомості, що є результатом динамічних процесів самопізнання, самооцінки, самовідношення, а також реалізації поведінки і дій, на основі сприйняття очікуваного відношення значимих інших.

Деякі науковці вважають, що до структури образу Я необхідно включити ще екзистенційне і рефлексивне Я. Екзистенційне Я – це джерело особистої активності, точка здійснення вибору різних ідентичностей, рефлексивне Я постає як основа самосвідомості, коли особистість здатна частково відчужуватися від своїх ідентичностей і розглядати їх зі сторони [25].

У психологічній науці викоремлюють чотири типи образу Я:

Самовідсторонене Я характеризується відсутністю взаємозв'язку зі справжнім Я, що призводить до конфлікту між діями та цілями особистості.

Самовідчужене Я відображає стан розпаду особистості, відсутність зв'язку між компонентами Я та порушення балансу між відчуженням і відокремленням.

Автентичне Я описує особистість, яка зберігає рівновагу між внутрішнім і зовнішнім Я, усвідомлює свої бажання та цілі та реалізує їх.

Самотрансцендентне Я представляє особистість, яка віддаляє себе від власних інтересів на користь традицій та цінностей, що вважаються важливішими за власне «Я» [14].

Образ Я містить три базові компоненти: когнітивний – уявлення про себе, про свої здібності, зовнішні дані, про свій соціальний статус; афективно-оцінний (емоційно-оцінний) – власне ставлення до себе і до своїх вчинків (самосвідомість), самоповагу, самоприйняття; поведінковий (вольовий) – бажання бути зрозумілим іншими, завоювати повагу оточуючих, приховати свої недоліки.

Отже, розглядаючи теоретичні підходи до поняття «образ Я», слід зазначити, що образ Я – це узагальнене суб'єктивне уявлення самопізнання та самовідношеннч, об'єктом самосприйняття людини можуть стати власне тіло, її розумові та фізичні здібності, її стосунки з оточуючими та інші особистісні уявлення.

Складовими образу Я є фізичне Я (уявлення про своє тіло і зовнішність), психічне Я (уявлення про свої психічні властивості та особливості), соціальне Я (уявлення про свою соціальну діяльність).

Структура образу Я формується під впливом оцінного відношення своїх цілей, мотивів і переживань, з погляду соціальних норм поведінки, прийнятих у суспільстві. В образ Я входять не тільки усвідомлювані особисті якості, думки і

переживання людини, але й несвідомі прагнення та уявлення про себе, свої особливості, розумові та фізичні здібності.

Формування образу Я відбувається у процесі соціальних відносин, у спілкуванні та спільній діяльності з оточуючими, і натомість чого виникає свідомість. Свідомість представляє сукупність психічних процесів, які дозволяють зрозуміти власну особистість і розібратися в навколишньому світі. Свідомість виділяє пізнавальні процеси – такі, як мислення, сприйняття, уявлення, пам'ять, мова, поняття. Індивідуальна свідомість включає індивідуальний досвід і вплив соціальної групи. Свідомість соціальної групи – державні, етнічні чи корпоративні норми, правила та традиції.

Образ Я – сукупність образів почуттів і уявлень про свої дії щодо себе і оточуючих. Центром його є як адекватна, так і неадекватна самооцінка особистості. Також образ Я має взаємозв'язок із тілесними переживаннями та соціально-психологічним розвитком людини [19].

Отже, порівнюючи наукові підходи до аналізу понять "Я-концепція" та «образ Я», можна виокремити ключові відмінності. Я-концепція характеризується вищим рівнем структурної організованості та відносною стійкістю в часі, відображаючи свідомі, підсвідомі та несвідомі аспекти особистості як цілісної системи.

Натомість, образ Я виступає більш динамічним, але менш структурованим уявленням про суб'єкт. Самооцінка, що проявляється у свідомих судженнях про себе, є центральним елементом як Я-концепції, так і образу Я, і може бути адекватною або неадекватною. Сукупність уявлень про себе більш повно представлена в Я-концепції, яка, на відміну від образу Я, є не лише результатом самопізнання, а й значущим детермінантом поведінки. Я-концепція формується в процесі соціальної взаємодії та психологічного розвитку, на відміну від ситуативних образів Я, і хоча вона схильна до внутрішніх змін, її розвиток не є універсальним і залежить від індивідуальних особливостей та віку. З віком

відмінність між образом Я та Я-концепцією зазвичай зростає, причому Я-концепція набуває нового віково-психологічного контексту, а образ Я, як емоційно-оцінний компонент, активно формується в ранньому юнацькому віці.

Аналізуючи функції, компоненти та структуру Я-концепції та образу Я, слід зазначити, що відмінність між цими двома поняттями полягає не у змісті, а в ступені усвідомленості уявлень про себе.

З погляду різних дослідників, Я-концепція є не лише об'єктом самосвідомості, що включає уявлення людини про себе, але й відіграє активну роль у процесах самореалізації особистості.

Образ Я розглядається як складова Я-концепції, що проявляється в таких аспектах, як самоповага, самокерівництво, самопослідовність, саморозуміння, самоствердження, самовивчення (близькість до себе), самонавіювання, очікування позитивного ставлення від інших та схильність до самозвинувачення. Незважаючи на очевидну подібність між самосвідомістю (Я-концепцією) та самовідношенням (образом Я), важливо розрізняти ці поняття. Розмежування Я-концепції та образу Я є необхідним для аналітичних цілей, проте психологічно вони є нерозривно взаємопов'язаними аспектами цілісної особистості.

Отже, Я-концепція – це сукупність уявлень людини про себе як про особистість, професіонала, лідера і члена суспільства в цілому, який надає психологічний вплив не тільки на себе, а й на оточуючих. Я-концепція являє собою особистісну систему, що включає в себе когнітивний та емоційні компоненти. Я-концепція як система перетворюється і розвивається в процесі самоактуалізації особистості на основі самоповаги і є результатом розвитку людини як особистості на різних стадіях свого прояву в суспільстві.

Я-концепція відноситься до сукупності складної, організованої та динамічної системи засвоєних переконань, поглядів та думок, які кожна людина вважає правдивими щодо свого особистого існування. Батьківське виховання,

соціальне оточення, успіх та невдачі, внутрішня самокритика тощо є чинниками, які впливають розвиток своєї «Я-концепції». Позитивне уявлення про себе може бути розвинене через об'єктивне пізнання себе, самооцінку, дружбу з собою та присутність позитивного та раціонального мислення.

Є кілька різних компонентів «Я-концепції»: фізичний, академічний, соціальний, та надособистісний. Фізичний аспект «Я-концепції» відноситься до конкретного: як ми виглядаємо, до нашої статі, росту, ваги, який одяг ми носимо, який автомобіль ми водимо, в якому будинку ми живемо і т.д. Наша академічна самооцінка стосується того, наскільки добре ми вчимося (або вчилися) і як добре це робимо. Існує ще два рівні: загальна самооцінка того, наскільки хороші ми загалом, і набір конкретних орієнтованих понять, які описують, наскільки хороші ми в математиці, мовах, соціальних науках тощо. Соціальне уявлення себе описує, як ми ставимося до інших людей. Надособистісна «Я-концепція» описує, як ми ставимося до надприродного чи невідомого. [15].

Розвиток самооцінки відбувається через навчання з дитинства. Виховання дитини, досвід і стиль батьківського виховання також роблять істотний внесок у розвиток самооцінки. Якщо дитина росте при заплутаному та негативному батьківському вихованні, то в результаті ця дитина схильна розвивати негативне уявлення про себе. Негативне батьківське виховання може виявлятися через фізичні покарання, зневагу, недостатню увагу, несправедливість, принизливе та незадовільне ставлення до своєї дитини. Навпаки, позитивне батьківське виховання розвиватиме позитивне уявлення себе.

«Я-концепція» динамічна, вона може іноді змінюватися. Деякі аспекти самооцінки залишаються протягом тривалого часу, але інші можуть змінитися за кілька секунд. Існують фактори, що впливають на процес розвитку «Я-концепції». Стиль батьківського виховання, яке згадано раніше, є значним

чинником. Позитивне батьківське виховання та ставлення можуть розвинути позитивне мислення та самооцінку. Негативне батьківське ставлення створює припущення, що дитина не цінується і не любима своїми батьками через свою слабкість.

Ще один фактор – невдачі у житті, які можуть бути визначені як безуспішність у тому, щоб догодити своїм іншим чи собі. Безперервні невдачі у житті, змушують людину відчувати, що вона марна. Поступово у ній розвивається негативна самооцінка. З іншого боку, якщо людина бачить, що невдача – це лише можливість покращити себе у всіх аспектах прийняття рішень, то розвивається позитивна самооцінка.

Наступний чинник – депресія. Люди, які страждають на депресію, схильні думати і реагувати негативно на все, включаючи оцінку себе. Вони можуть бути дуже чутливими до того, що інші люди говорять про них або як діють по відношенню до них.

І останнє, але не менш важливе: «внутрішній критик» – ще один фактор, що впливає на процес розвитку самооцінки. Ми не можемо заперечувати, що «внутрішній критик» необхідний, щоб оцінити кожную дію та рішення, яке ми приймаємо у нашому житті. «Внутрішній критик» функціонує як регулятор у кожній дії, щоб ми могли бути прийняті суспільством навколишньому нас і можливість адаптуватися в цьому суспільстві [32].

Самооцінка є чимось дуже динамічним, є кілька кроків для досягнення позитивної самооцінки. По-перше, ми повинні вести себе об'єктивно у пізнанні себе. Незалежно від того, наскільки малі досягнення чи позитивний досвід, які ми маємо, їх треба цінувати. По-друге, ми повинні бути переконані у своїй значимості. Люди, які вміють цінувати себе, – це ті, хто може бачити всі добрі та позитивні речі всередині них самих та в інших людях. По-третє, ніколи не бути ворогом для себе. Люди схильні звинувачувати себе, коли виникають конфлікти між ідеальним очікуванням та реальним «я». Коли ми стаємо

ворогами для себе, ми навряд чи можемо бачити добру і позитивну сторону себе. Поступово ми розумово виснажуємося, засмучуємося та розвиваємо негативну самооцінку. Останній крок – мати позитивне та раціональне мислення. Якщо ми зможемо розвинути позитивні та раціональні думки, ми розвинемо позитивну самооцінку [17]..

«Я-концепція» дуже важлива і необхідна для розвитку особистості. Позитивна атмосфера в сім'ї та освітніх закладах створює сприятливе середовище для розвитку позитивної «Я-концепції» і особистості.

1.3. Особливості становлення професійної Я-концепції

Становлення професійної Я-концепції майбутнього поліцейського є багатограним та динамічним процесом, який починається ще під час навчання у вищому навчальному закладі та продовжується протягом усієї професійної діяльності. Професія поліцейського, подібно до професії психолога, відзначається високим рівнем відповідальності та інтенсивністю емоційного навантаження, що зумовлює особливу важливість формування розвиненої та стійкої професійної Я-концепції. Майбутні поліцейські повинні не лише опанувати необхідні професійні знання, уміння та навички, але й активно розвивати особистісні якості, які є критично важливими для ефективної роботи в умовах значного стресу, швидких змін та високої відповідальності за прийняті рішення.

Професійна підготовка майбутніх поліцейських має охоплювати не лише засвоєння фундаментальних професійних компетенцій, але й сприяти їхньому особистісному зростанню, формуванню позитивної самоідентифікації та розкриттю творчого потенціалу, необхідного для вирішення нестандартних ситуацій. Аналіз психологічних досліджень Я-концепції, зокрема тих, що стосуються професійного самовизначення, може надати цінні інсайти для

розуміння специфіки формування професійної Я-концепції у майбутніх поліцейських. Важливими аспектами є визначення змісту "образу Я" як усвідомлення особистісних та професійних характеристик, виявлення структурних компонентів Я-концепції, таких як реальне, ідеальне та демонстроване «Я», дослідження джерел формування професійної Я-концепції та її регулятивної функції у професійній діяльності [17].

Протягом навчання у закладі вищої освіти активний процес самобудування професійної Я-концепції майбутнього поліцейського, що включає визначення особистісних та професійних цілей саморозвитку, самореалізації та самоствердження як ключових регуляторів активності та продуктивності професійного становлення. Важливу роль у цьому процесі відіграє самовиховання, розвиток рефлексії та формування здатності до усвідомленого цілепокладання, що є однією з важливих педагогічних цілей у системі професійної освіти поліцейських. Студентський вік, як період активного самовизначення, може бути вразливим до негативного досвіду у спілкуванні та професійній діяльності, що може призвести до дестабілізації особистості та формування негативної професійної ідентичності.

Професійна Я-концепція майбутнього поліцейського формується у результаті складної взаємодії внутрішніх (індивідуальні особливості, мотивація, ціннісні орієнтації) та зовнішніх (освітнє середовище, соціальна підтримка, професійний досвід) факторів. Студент є активним учасником цього процесу, маючи прагнення до саморозкриття, самореалізації своїх внутрішніх потенціалів та формування власної професійної ідентичності. Я-концепція поліцейського виступає як особливий інтегративний конструкт професійної особистості, що відображає активне осмислення фахівцем своїх професійно значущих якостей, цінностей, переконань та регулює його поведінку у професійній діяльності [23].

Структура професійної Я-концепції поліцейського включає когнітивний (знання про себе як професіонала, свої компетенції та професійні якості), афективний (емоційне ставлення до себе як професіонала, самооцінка, задоволеність професією) та конативний (поведінковий, мотиваційно-вольовий аспекти, спрямованість на професійне самовдосконалення) компоненти. Центральним елементом цієї структури є професійна самооцінка, яка включає оцінку свого професійного рівня, своїх сильних та слабких сторін, а також оцінку відповідності своїх особистісних якостей вимогам професії поліцейського у співвідношенні з ідеальним образом професіонала.

Позитивно сформована професійна Я-концепція є важливим фактором успішної професійної діяльності, сприяючи професійному самовдосконаленню, ефективному виконанню службових обов'язків та встановленню конструктивних взаємовідносин з колегами та громадянами [38].

У структурі професійної Я-концепції поліцейського можна виділити такі компоненти, як актуальне Я (сприйняття себе в даний час як майбутнього або діючого поліцейського), ретроспективне Я (оцінка свого професійного розвитку та досвіду), ідеальне Я (образ ідеального поліцейського, до якого прагне індивід) та рефлексивне Я (уявлення про те, як його сприймають та оцінюють інші учасники професійної діяльності). Становлення особистості студента як суб'єкта професійної діяльності виявляється у творчому ставленні до неї, усвідомленні особистісного змісту своєї діяльності та прагненні до самореалізації у професійній сфері [22].

Розвиток професійної Я-концепції майбутнього поліцейського залежить від взаємодії таких ключових компонентів, як самопізнання, самореалізація, самооцінка, самоповага та саморегуляція. Важливу роль у цьому процесі відіграє професійна спрямованість, мотивація до професійної діяльності та установка на постійне професійне самовдосконалення. У процесі навчання та перших років професійної діяльності відбуваються значні зміни у всіх

структурних компонентах професійної Я-концепції, що включають усвідомлення себе як професіонала на теоретичному та практичному рівнях, а також формування професійної ідентичності. Професійний образ студента-поліцейського є складною та динамічною психічною структурою, формування якої потребує свідомих зусиль як з боку самого студента, так і з боку освітнього закладу.

Висновки до Розділу 1

Підвищений інтерес до вивчення людини як суб'єкта праці можна пояснити соціально-економічними та науково-технічними змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві, зацікавленому у підготовці висококваліфікованих професійних кадрів. Особливо актуальним це питання є щодо фахівців-психологів, діяльність яких має високу значущість як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Гуманізація праці, характерна для даного етапу розвитку нашого суспільства, включає оптимальне використання індивідуальних особливостей людини, підготовку кадрів з урахуванням психологічних особливостей суб'єкта праці. Тому вибір людиною професії має бути обґрунтований тим, наскільки вона за своїми індивідуально-психологічними якостями відповідає її вимогам. Важливість цього вибору пояснюється як економічною, так і соціально-психологічною значимістю. Вдало обрана професія підвищує самоповагу людини та позитивне уявлення про себе, дозволяє повніше відчувати задоволеність життям. Особливої ваги ця проблема набуває зараз, у період суспільної нестабільності та кризи, що супроводжується руйнуванням уявлень про свої можливості, необхідністю вижити в цих умовах.

Загальний огляд літературних джерел свідчить, що як наукове поняття Я-концепція відразу увійшло в науковий вжиток, хоча її зміст був предметом дослідження багатьох учених. Порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень дозволив встановити, що основні положення, пов'язані з трактуванням Я-концепції, її визначенням та виділенням основних змістовних характеристик у тих та інших учених загалом збігаються та доповнюють одне одного. У сучасних наукових дослідженнях Я-концепція сприймається як неповторна сукупність самосприйняття, самооцінки та саморозуміння індивіда. Інакше кажучи, це те, якою ця людина бачить себе, як вона оцінює себе і як тлумачить свої дії.

Дослідження Я-концепції дозволило виявити її інтегративну характеристику, що включає когнітивний, афективний, поведінковий компоненти. Складові Я-концепції диференціюються або за сферою проявів людини («соціальне Я», «духовне Я», «фізичне Я», «інтимне Я», «публічне Я», «моральне Я», «сімейне Я» і т.д.), або як реальність чи ідеал («реальне Я», «ідеальне Я»), або за тимчасовим показником («Я в минулому», «Я в теперішньому», «Я в майбутньому»), або за якоюсь іншою ознакою.

Переживання людиною свого «Я» є результатом тривалого формування особистості. «Я-концепція» визначає не лише те, що являє собою індивід, а й те, що він про себе думає, як дивиться на свої можливості у теперішньому та їх розвиток у майбутньому. Фактично в людини протягом життя складається безліч образів свого «Я», які характеризують різні сторони її особистості. Ці образи змінюють один одного залежно від їхньої значущості в той чи інший період життя та конкретної ситуації. Я-концепція розглядається як внутрішній аспект самовизначення – об'єктивної оцінки своїх уявлень про себе та своїх можливостей у досягненні тих чи інших цілей, пов'язаних з професійним самовизначенням.

Існують різні погляди щодо професійного самовизначення особистості. Одні вчені пов'язують його з вибором професії, інші визначають як тривалий процес, що починається з професійних намірів і закінчується періодом досягнень майстерності та наставництва. Професійне самовизначення являє собою самостійний вибір професії, здійснений в результаті аналізу своїх внутрішніх ресурсів, у тому числі своїх здібностей, та співвідношення їх з вимогами професії.

Таким чином, «Я-концепція» особистості є не лише умовою правильного вибору професії, а й важливою детермінантою успішного оволодіння майбутньою професією.

Розділ 2.

Емпіричне дослідження професійної я-концепції у дівчат-курсанток

2.1. Опис вибірки та методик емпіричного дослідження

У проведенні емпіричного дослідження взяло участь 55 курсанток, що навчаються у Львівському державному університеті внутрішніх справ та Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. Досліджувані курсанти навчаються на I-IV курсах вищезгаданих закладів освіти, а саме на першому курсі – 15 осіб, на другому курсі – 13 осіб, на третьому курсі – 11 особа, на четвертому курсі – 16 осіб.

Також нами було взято до уваги середній бал академічної успішності (шкала ЄКТС) курсанток, з них у діапазоні:

- 90-100 б. – 4 особи;
- 89-79 б. – 20 осіб;
- 79-69 б. – 15 осіб;
- менше 69 балів – 16 осіб.

Для проведення дослідження було використано наступні психодіагностичні методики:

- Шкала самооцінки Розенберга (Rosenberg Self-Esteem Scale - RSES);
- Опитувальник самоопису Марша (Self Description Questionnaire - SDQ);
- Методика «Хто Я?» (Twenty Statements Test - TST) М. Куна та Т. Макпартленда.

Результати методик було опрацьовано за допомогою методів математичної статистики та подано інтерпретацію та обґрунтування.

Опишемо процедуру та особливості опрацювання результатів кожної із методик.

Шкала самооцінки Розенберга (Rosenberg Self-Esteem Scale - RSES) є одним з найбільш широко використовуваних і валідних інструментів для вимірювання

глобальної самооцінки у дорослих та підлітків. Шкала складається з 10 пунктів, які є твердженнями, що стосуються почуття власної гідності та самоповаги. Респонденти оцінюють кожне твердження за 4-бальною шкалою Лікерта:

- 1 – Категорично не згоден.
- 2 – Не згоден.
- 3 – Згоден.
- 4 – Категорично згоден.

Загальний бал шкали варіюється від 10 до 40. Вищі бали вказують на вищу самооцінку. Зазвичай використовуються наступні умовні критерії для інтерпретації:

- Завищена самооцінка: 30-40 балів.
- Адекватна самооцінка: 25-29 балів.
- Низька самооцінка: Менше 25 балів.

Опитувальник самоопису Марша (Self Description Questionnaire - SDQ) є більш комплексним інструментом, розробленим для оцінки різних аспектів Я-концепції. Існує кілька версій опитувальника, адаптованих для різних вікових груп (SDQ-I для молодших школярів, SDQ-II для підлітків, SDQ-III для старших підлітків та дорослих). Складається з 136 пунктів, які оцінюються за 8-бальною шкалою Лікерта (від «Абсолютно неправда» до «Абсолютно правда»). Пункти об'єднані у кілька шкал, що відображають різні аспекти Я-концепції:

- Загальна самооцінка (General Self) – оцінює загальне почуття власної гідності та задоволеності собою.
- Академічна самоконцепція – самооцінка здібностей та інтересу до навчальних предметів).
- Нееакадемічна самоконцепція включає в себе такі субшкали, як фізична самоконцепція (Physical Appearance) – задоволеність зовнішністю та фізичними здібностями; відносини з однолітками (Peer Relations) – оцінка соціальних навичок та прийняття однолітками; батьківські відносини

(Parent Relations) – оцінка стосунків з батьками; емоційна стабільність (Emotional Stability) – оцінка емоційної стійкості та здатності контролювати емоції.

Для кожної шкали розраховується середній бал. Вищі бали вказують на більш позитивну самооцінку у відповідній області.

Методика «Хто Я?» (Twenty Statements Test - TST), розроблена М. Куном та Т. Макпартлендом у 1954 році, є простим, але інформативним інструментом для дослідження самоідентифікації та структури я-концепції особистості. Вона належить до класу напівструктурованих методик, оскільки має чітку інструкцію, але дозволяє респонденту вільно формулювати свої відповіді.

Респонденту пропонується відповісти на запитання «Хто Я?» двадцять разів. Йому надається аркуш паперу з пронумерованими рядками, і він повинен записати 20 різних тверджень, які описують його як особистість.

Існує кілька основних підходів обробки та інтерпретації результатів:

- Категорія А (Атрибутивні відповіді): Описи особистісних якостей, рис характеру, інтересів, переконань, емоцій («Я – веселий», «Я – студент», «Я вірю в справедливість»).
- Категорія В (Соціальні відповіді): Описи соціальних ролей, групової приналежності, відносин з іншими («Я – син», «Я - член спортивної команди», «Я – друг»).

Підраховується кількість відповідей, що належать до кожної категорії. Це дозволяє оцінити відносну важливість різних аспектів я-концепції для респондента. Наприклад, велика кількість соціальних відповідей може свідчити про значущість соціальної ідентичності.

Розраховується співвідношення атрибутивних та соціальних відповідей. Дослідження показують, що у західних культурах переважають атрибутивні відповіді, тоді як у східних культурах частіше зустрічаються соціальні.

Визначаються найбільш часто повторювані твердження. Це може вказувати на найбільш важливі та центральні аспекти самоідентифікації.

Також здійснюється якісний аналіз, де описуються конкретні твердження, що дозволяє отримати більш глибоке розуміння того, як людина себе сприймає, які цінності для неї важливі, які ролі вона відіграє. Звертається увага на емоційний забарвлення відповідей (позитивний, негативний, нейтральний).

Аналізується, наскільки узгодженими є різні твердження, чи є суперечності у самоописах.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

2.2.1. Характеристика особливостей самооцінки дівчат-курсанток

Показники самооцінки у досліджуваній групі зображено на Рис.2.1.

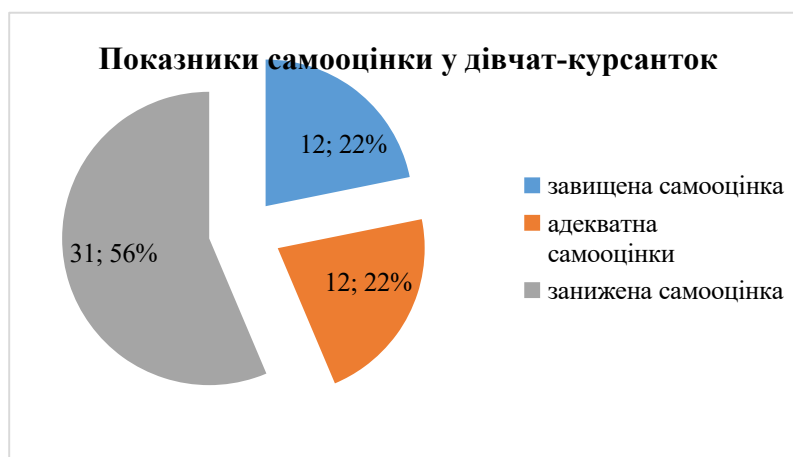

Рис.2.1. Самооцінка дівчат-курсанток

Занижена самооцінка спостерігається у більшості досліджуваних дівчат-курсанток, а саме у 31 особі, що становить 56% від загальної вибірки. Це свідчить про те, що більше половини курсанток мають схильність до недооцінки себе, своїх можливостей та досягнень.

Частка курсанток з завищеною самооцінкою та адекватною самооцінкою є однаковою. Кожна з цих категорій включає 12 осіб, що становить 22% від загальної вибірки.

Переважання заниженої самооцінки (56%) є тривожним показником. Занижена самооцінка може негативно впливати на мотивацію, впевненість у власних силах, здатність долати труднощі та адаптуватися до вимог навчання та майбутньої професії. Такі курсантки можуть відчувати невпевненість, тривожність, бути схильними до самокритики та недооцінювати свої досягнення. У такому середовищі, де часто потрібна рішучість та ініціативність, занижена самооцінка може стати значною перешкодою.

Значна частка курсанток з адекватною самооцінкою (22%) свідчить про те, що майже чверть досліджуваних мають реалістичне уявлення про власні можливості та досягнення, а також позитивно ставляться до себе. Це є позитивним фактором, що сприяє їхній психологічній стійкості та ефективній адаптації.

Наявність курсанток із завищеною самооцінкою (22%) може свідчити про нереалістично позитивне сприйняття себе. Хоча певна впевненість є важливою, надмірна самовпевненість може призводити до недооцінки ризиків, проблем у прийнятті критики та складнощів у налагодженні ефективної взаємодії з колегами та керівництвом. У такому контексті, де точність та дисципліна є критично важливими, завищена самооцінка може мати негативні наслідки.

Отримані дані можуть відображати специфіку навчання у закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, а саме високі вимоги, фізичні та психологічні навантаження, а також потенційна конкуренція можуть створювати умови, що сприяють розвитку заниженої самооцінки у значної частини курсанток.

Охарактеризуємо та порівнямо показники рівнів самооцінки відповідно до навчальних курсів. Спостерігається тенденція до зниження показників завищеної самооцінки з молодших курсів до старших. Найвищий рівень завищеної самооцінки зафіксовано на I курсі, на II та III курсах спостерігається певне зниження, проте рівень залишається відносно високим.

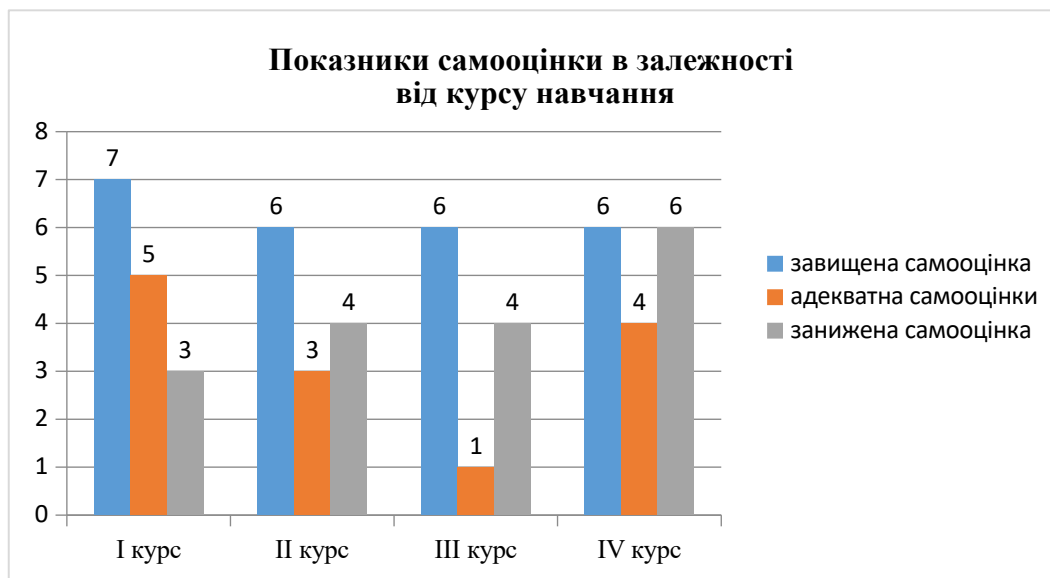

Рис.2.2. Показники рівні самооцінки дівчат-курсанток

Можемо зробити висновки, що перший курс навчання у дівчат-курсанток характеризується найвищими показниками завищеної самооцінки, а також найнижчим рівнем заниженої самооцінки.

Високий рівень завищеної самооцінки на першому курсі пов'язаний з механізмами психологічного захисту і завищена самооцінка може бути тимчасовим механізмом психологічного захисту, що допомагає першокурсницям справлятися з тривогою, невідомістю та необхідністю адаптуватися до нових умов. На початковому етапі навчання у дівчат можуть бути ідеалізовані уявлення про майбутню професію, що може призводити до завищеної оцінки власних потенційних можливостей та якостей. : Перший курс часто супроводжується високим рівнем ентузіазму та мотивації, що може впливати на позитивне, але не завжди реалістичне сприйняття себе. Перехід з попереднього соціального середовища до нового, де вони можуть відчувати себе особливими (як жінки в переважно чоловічому середовищі), може тимчасово підвищувати їхню самооцінку.

На другому курсі спостерігається зниження рівня завищеної та адекватної самооцінки та зростання заниженої.

Після першого року навчання курсантки краще усвідомлюють реальні вимоги навчання, свої можливості та рівень підготовки. Ейфорія першого курсу минає, і вони починають більш критично оцінювати себе. Протягом другого року навчання дівчата набувають перших професійних навичок, краще адаптуються до навчального процесу та дисципліни. Перші успіхи у навчанні та подоланні труднощів сприяють формуванню більш реалістичного та позитивного сприйняття себе. Успішна адаптація, набуття знань та вмінь підвищують впевненість у собі та знижують рівень невпевненості, що відображається у зменшенні кількості осіб із заниженою самооцінкою.

Другий курс є важливим етапом у формуванні самооцінки дівчат-курсанток. Після періоду адаптації, який характеризувався поляризацією самооцінки, спостерігається тенденція до більш збалансованої та адекватної оцінки себе. Зменшується кількість курсанток з нереалістично завищеною самооцінкою, а також тих, хто відчуває значну невпевненість. Натомість зростає число дівчат з адекватною самооцінкою, що свідчить про успішну адаптацію та початок формування професійної ідентичності.

На третьому курсі рівень завищеної і заниженої залишається стабільним, але суттєво знижується адекватна самооцінка. Збереження кількості осіб із завищеною самооцінкою може свідчити про те, що для певної групи курсанток нереалістично висока оцінка себе залишається стійкою, можливо, як особистісна особливість або як спосіб компенсації певних труднощів. Зниження кількості осіб з адекватною самооцінкою на третьому курсі може бути пов'язано з зростанням складності навчання, наближенням до практики та майбутньої роботи та порівнянням з іншими.

Третій курс є дещо неоднозначним етапом у формуванні самооцінки дівчат-курсанток. З одного боку, зберігається стабільна кількість осіб із завищеною самооцінкою. З іншого боку, спостерігається зниження як кількості осіб з адекватною, так і з заниженою самооцінкою. Це може свідчити про період

переоцінки своїх можливостей у зв'язку зі зростанням складності навчання та наближенням до реальної професійної діяльності.

На четвертому курсі зростає рівень заниженої та адекватної самооцінки, що можна пояснити наближенням до завершення навчання та початку самостійної професійної діяльності сприяє більш реалістичній оцінці своїх можливостей. Курсантки усвідомлюють необхідність адекватно оцінювати свої знання та навички для успішної роботи.

Успішне завершення навчання, оволодіння значним обсягом професійних знань та навичок, проходження практик підвищують впевненість у собі та сприяють формуванню адекватної самооцінки. Усвідомлення власної компетентності та готовності до професійної діяльності стає ключовим фактором.

Успішне подолання труднощів навчання протягом попередніх курсів, позитивний досвід практичної діяльності та усвідомлення своїх досягнень сприяють значному зниженню рівня невпевненості та заниженої самооцінки.

Четвертий курс є завершальним етапом навчання, який характеризується позитивною динамікою у формуванні самооцінки дівчат-курсанток. Спостерігається значне зростання кількості осіб з адекватною самооцінкою, що свідчить про успішну професійну ідентифікацію та готовність до самостійної роботи.

Процес формування самооцінки у дівчат-курсанток протягом навчання має динамічний характер. Перший курс є найскладнішим з точки зору адаптації та самосприйняття. Однак, протягом наступних років навчання спостерігається позитивна тенденція до зростання адекватної самооцінки та зниження нереалістичних оцінок себе. До четвертого курсу більшість курсанток демонструють зрілу та адекватну професійну Я-концепцію, що є важливим фактором їхньої успішної професійної реалізації.

2.2.2. Результати за опитувальником самоопису Марша

Опитувальник самоопису Марша (Self Description Questionnaire - SDQ) дав можливість визначити показники загальної самооцінки, академічної самоконцепції та неакадемічної самоконцепції. У досліджуваній вибірці дівчат-курсанток результати розподілені наступним чином:

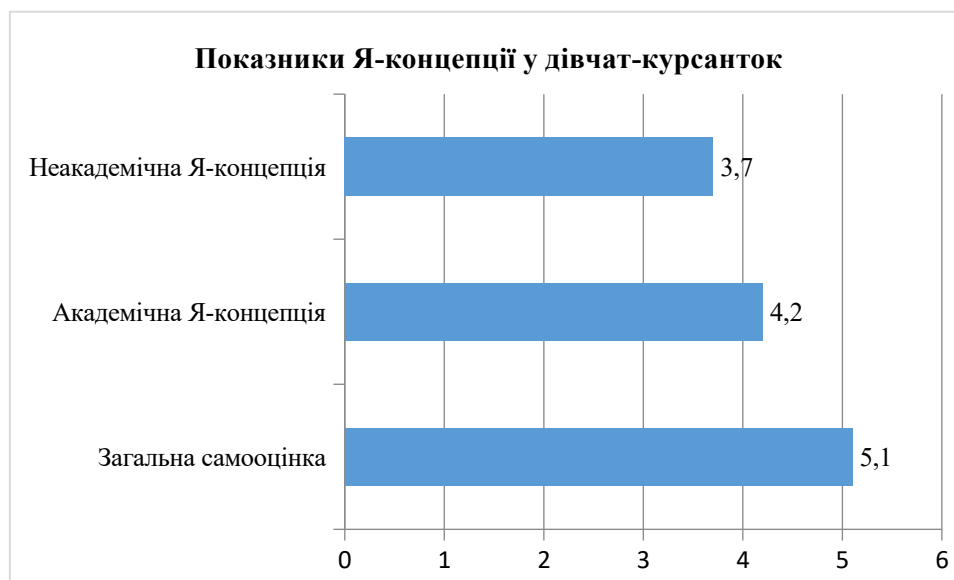

Рис.2.3. Показники Я-концепції у дівчат-курсанток

Результати дослідження самооцінки дівчат-курсанток, отримані за допомогою опитувальника самоопису, демонструють наступні середні показники за ключовими шкалами: загальна самооцінка становить $M=5,1$, академічна Я-концепція оцінюється на рівні $M=4,2$, а неакадемічна Я-концепція – $M=3,7$ (Рис.2.2).

Найвищі показники спостерігаються за шкалою загальної самооцінки, що вказує на достатньо високий рівень загального почуття власної гідності та задоволеності собою у досліджуваній групі. Це може відображати позитивний вплив успішного навчання, соціальної підтримки у курсантському середовищі та усвідомлення значущості обраної професії.

Академічна Я-концепція, що відображає самооцінку власних здібностей та успіхів у навчанні, є дещо нижчою ($M=4,2$), але все ще знаходиться на позитивному рівні. Це свідчить про те, що дівчата-курсантки в цілому позитивно оцінюють свої академічні досягнення та вірять у свої навчальні можливості. Однак, порівняно з загальною самооцінкою, цей показник може вказувати на наявність певних сумнівів або критичне ставлення до своїх академічних успіхів, що є типовим для студентського віку та періоду активного навчання.

Найнижчі середні значення отримано за шкалою неакадемічної Я-концепції ($M=3,7$). Ця шкала охоплює такі аспекти, як фізична привабливість, соціальні навички та емоційна стабільність. Нижчий бал за цим аспектом може бути пов'язаний з різними факторами, включаючи підвищені вимоги до фізичної форми у закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, можливі складнощі у соціальній адаптації до специфічного курсантського середовища або ж загальні вікові особливості, пов'язані з сприйняттям власної зовнішності та емоційною зрілістю.

Загалом, результати свідчать про відносно високий рівень загальної та академічної самооцінки у дівчат-курсанток, що є позитивним прогностичним фактором для їхньої успішної професійної адаптації та навчання. Однак, дещо нижчі показники неакадемічної Я-концепції можуть вказувати на сфери, які потребують уваги в контексті психологічної підтримки та супроводу курсанток.

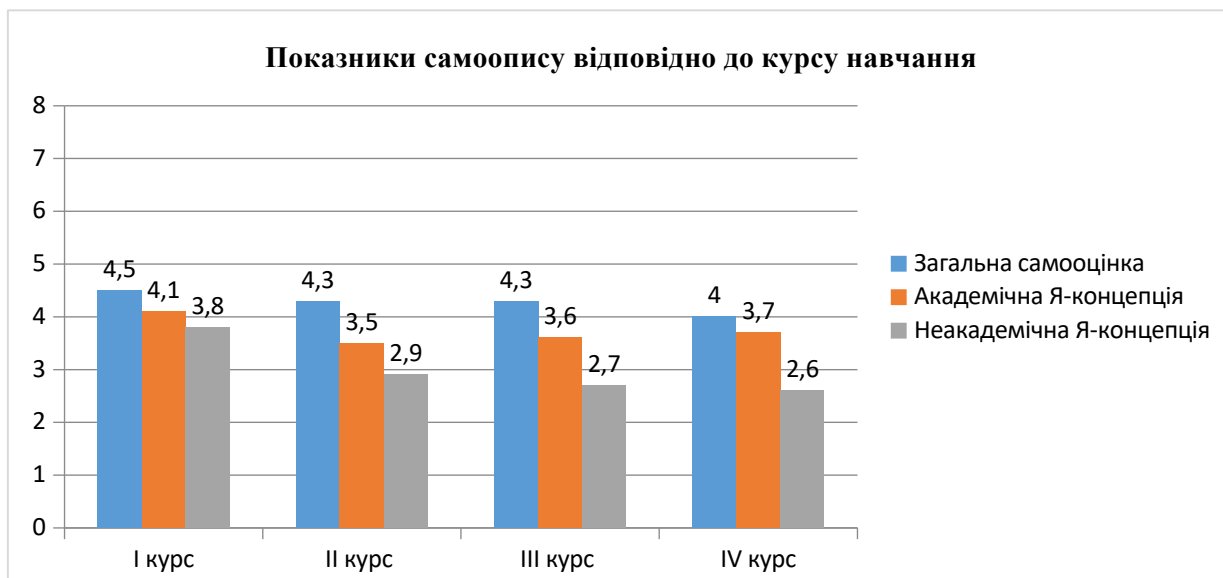

Рис.2.3. Показники Я-концепції дівчат-курсанток відповідно до курсу

На першому курсі спостерігається найвищий середній бал загальної самооцінки (4.5), що може відображати початковий ентузіазм та позитивне ставлення до себе на початку навчання, можливо, частково зумовлене механізмами психологічного захисту в період адаптації до нових умов. Академічна Я-концепція на цьому етапі є відносно високою (4.1), що може свідчити про впевненість у своїх навчальних можливостях перед початком інтенсивного навчання. Неакадемічна Я-концепція є дещо нижчою (3.8), що може бути пов'язано з процесом адаптації до нового соціального середовища та можливими переживаннями щодо фізичної підготовки та емоційної стабільності.

На другому курсі відзначається певне зниження загальної самооцінки (до 4.3), що може відображати більш реалістичне сприйняття себе після першого року навчання та зіткнення з реальними вимогами. Академічна Я-концепція залишається відносно стабільною (4.0), що свідчить про збереження впевненості у своїх навчальних здібностях. Неакадемічна Я-концепція також залишається на схожому рівні (3.7), що може вказувати на триваючий процес адаптації до соціальних та фізичних аспектів навчання.

На третьому курсі спостерігається подальше зниження загальної самооцінки (до 3.6), що може бути пов'язано зі зростанням навчального навантаження та наближенням до етапу професійної практики. Академічна Я-концепція дещо знижується (до 3.5), можливо, через підвищення складності навчальних дисциплін. Неакадемічна Я-концепція демонструє незначне зниження (до 3.4), що може бути відображенням накопиченої втоми та психологічного напруження.

На четвертому курсі спостерігається тенденція до зростання загальної самооцінки (до 4.3), що може бути пов'язано з усвідомленням успішного завершення навчання та готовності до професійної діяльності. Академічна Я-концепція дещо зростає (до 3.7), можливо, завдяки позитивному досвіду переддипломної практики та впевненості у здобутих знаннях. Неакадемічна Я-концепція також демонструє зростання (до 4.0), що може бути пов'язано зі стабілізацією емоційного стану та налагодженням соціальних зв'язків перед випуском.

Динаміка самооцінки та Я-концепції протягом навчання у дівчат-курсанток відображає складний процес адаптації та професійного становлення. Початковий період характеризується відносно високими показниками, які згодом можуть знижуватися під впливом навчальних труднощів та стресу, але до кінця навчання спостерігається тенденція до їхнього зростання, що свідчить про формування більш зрілої та адекватної професійної ідентичності.

Щодо субшкал неакадемічної Я-концепції то середній бал та розподіл між цими шкалами виглядає наступним чином (Рис.2.4.)

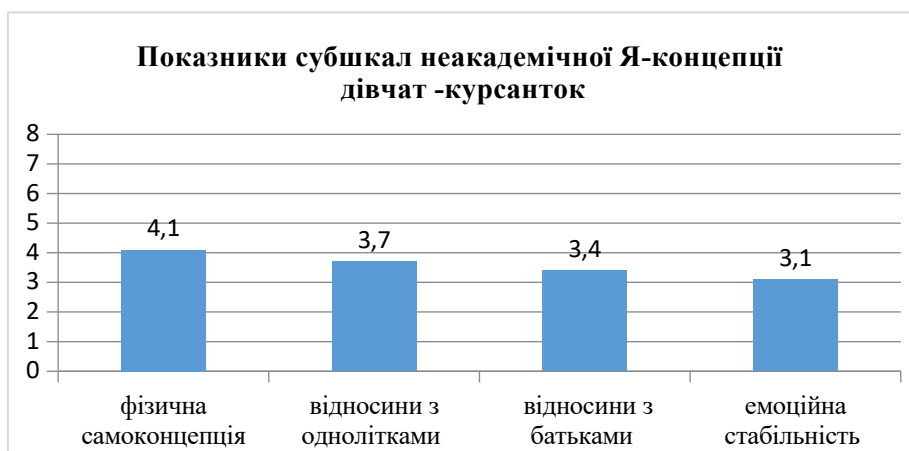

Рис.2.4. Субшкал неакадемічної Я-концепції дівчат –курсанток

Найвищі показники серед субшкал неакадемічної Я-концепції отримано за шкалою фізичної самоконцепції ($M=4,1$). Це свідчить про відносно позитивне сприйняття дівчатами-курсантками своєї зовнішності, фізичних здібностей та здоров'я. Умови навчання у закладі вищої освіти з специфічними умовами навчання, що включають регулярні фізичні навантаження та акцент на фізичній підготовці, можуть сприяти формуванню позитивного ставлення до власного тіла та фізичних можливостей.

Показники за шкалою відносин з однолітками є дещо нижчими ($M=3,7$). Це може відображати специфіку курсантського середовища, яке характеризується високою інтенсивністю спілкування, можливими конфліктами та конкуренцією. Хоча загалом відносини з однолітками оцінюються як скоріше позитивні, певні складнощі у міжособистісній взаємодії можуть впливати на самооцінку у цій сфері.

Ще нижчі середні значення отримано за шкалою відносин з батьками ($M=3,4$). Цей показник може бути зумовлений віковими особливостями досліджуваних, які перебувають у періоді сепарації від батьківської сім'ї та становлення власної автономії. Зміни у моделі спілкування з батьками, зменшення їхньої безпосередньої участі у житті курсанток, а також можливі

конфлікти, пов'язані з вибором професії, можуть впливати на сприйняття відносин з батьками.

Найнижчі показники спостерігаються за шкалою емоційної стабільності ($M=3,1$). Навчання у закладі вищої освіти з специфічними умовами навчання є емоційно напруженим процесом, що включає високі вимоги, стресові ситуації, необхідність адаптації до суворої дисципліни та розлуку з близькими. Ці фактори можуть негативно впливати на емоційний стан курсанток, знижуючи їхню оцінку власної емоційної стійкості та здатності контролювати свої емоції.

Результати аналізу субшкал неакадемічної Я-концепції вказують на те, що дівчата-курсантки відносно позитивно сприймають свою фізичну форму, але відчують певні труднощі у сфері міжособистісних відносин, особливо з батьками, а також у плані емоційної стабільності. Ці дані підкреслюють важливість психологічної підтримки курсанток, спрямованої на розвиток їхніх соціальних навичок, налагодження ефективної комунікації з батьками та формування стратегій емоційної саморегуляції, особливо на початкових етапах навчання.

2.2.3.Результати за методикою «Хто Я?»

Нами опрацьовано основні відповіді та визначено загальні тенденції у вибірці дівчат-курсанток (Таблиця 2.1., Таблиця 2.2., Таблиця 2.3.).

Таблиця 2.1.

Я-ідентифікації курсанток за методикою «Хто Я?»

Я-1 – позиції	Кількість осіб
курсантка	12
дівчина	5
кохана	7
дочка	3
українка	3
сонечко	2
котик	2
небезпечна	1

приваблива	3
любляча	2
відповідальна	2
цілеспрямована	2
втомлена	3
радісна	2

Згідно з наведеними у таблиці 2.1. першими позиціями за результатами методики "Хто Я?»курсантки на перше місце у своїх самоописах найчастіше ставили наступні слова «Я – курсантка», «Я – дочка», «Я – українка».

На основі змісту, перші відповіді курсанток можна згрупувати з акцентом на соціальну ідентичність, пов'язану із навчанням, соціальна ідентичність, пов'язану з родинними зв'язками, соціальну ідентичність, пов'язану з національною приналежністю, значно рідше згадуються особистісні характеристики та стани.

Переважання позиції «Я – курсантка» на першому місці у самоописах дівчат свідчить про центральну роль професійної ідентичності у їхньому самосвідомості на даному етапі життя. Навчання у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання є значущою частиною їхнього життя, визначає їхній соціальний статус, коло спілкування, майбутні перспективи та накладає певні зобов'язання. У випадку дівчат-курсанток, їхня приналежність до курсантського середовища є важливою соціальною категорією, яка значною мірою впливає на їхнє самосприйняття. Інтенсивне навчання, сувора дисципліна, спільне проживання та виконання службових обов'язків сприяють формуванню сильної групової ідентичності та ідентифікації себе як частини курсантської спільноти.

Згадування «Я - дочка» та «Я – українка», хоча й значно рідше, вказує на важливість родинних зв'язків та національної приналежності у самосвідомості дівчат. Сім'я є первинною соціальною групою, яка значною мірою впливає на формування особистості. Зв'язок з родиною може бути важливим джерелом

підтримки та відчуття приналежності, особливо в умовах навчання далеко від дому.

Усвідомлення себе як частини української нації може бути важливим аспектом самоідентифікації, особливо в контексті сучасних соціально-політичних подій в Україні.

Рідкісне згадування особистісних характеристик та станів на першому місці може свідчити про те, що на даному етапі навчання соціальна ідентичність є більш значущою та актуальною для дівчат-курсанток, ніж їхні індивідуальні якості чи емоційні стани. Це може бути пов'язано з процесом адаптації до нової соціальної ролі та прагненням визначити своє місце в курсантському колективі.

Таблиця 2.2.

Я-ідентифікації курсанток за методикою «Хто Я?»

(молодші та старші курси)

Я-1 – позиції	Молодші курси (I-II курс) N=28	Старші курси (III-IV курс) N=27
курсантка	12	
дівчина	5	
кохана	7	
дочка	3	
українка	3	
сонечко	2	
котик	2	
небезпечна	1	
приваблива	3	
любляча	2	
відповідальна	2	
цілеспрямована	2	
втомлена	3	
радісна	2	

У дослідженні самоідентифікації курсанток за методикою "Хто Я?" виявлено відмінності між молодшими (I-II курс) та старшими (III-IV курс) курсами (Таблиця 2.2.). На молодших курсах домінує ідентифікація через роль «курсантка», що відображає процес адаптації до нового статусу. З переходом на

старші курси спостерігається зсув у бік більш конкретної професійної ідентифікації, а саме «поліцейська», що свідчить про поглиблення професійного самовизначення.

Одночасно, знижується значущість базових соціальних ролей, таких як «дівчина» та «дочка», поступаючись місцем професійній та особистісній ідентичності.

При цьому, зростає усвідомлення особистісних якостей, пов'язаних з професійною діяльністю, про що свідчить поява позиції "відповідальна" серед перших відповідей старших курсанток. Важливість романтичних стосунків залишається стабільною протягом усього періоду навчання, про що свідчить збереження позиції «кохана» у топі відповідей обох груп.

Таблиця 2.3.

Я-ідентифікації курсанток за методикою «Хто Я?»

(високі та низькі навчальні бали)

Я— позиції	Високі бали у навчанні	Низькі бали у навчанні
приваблива	3	5
відповідальна	4	1
цілеспрямована	7	3
втомлена	6	8
радісна	3	5
щаслива	1	2
відповідальна	6	6
небезпечна	1	2
сонечко	3	5
котик	2	3
квіточка	4	5

У групі курсанток з високими навчальними балами найчастіше зустрічається позиція «цілеспрямована», що вказує на важливість цієї якості для самосприйняття успішності. Також часто згадуються «втомлена» та «відповідальна», що може відображати їхнє ставлення до навчання та навантаження (Таблиця 2.3.).

Позиції «приваблива» та «радісна» мають по 3 згадки, а «щаслива» та «небезпечна» – по 1 згадці.

У групі з низькими навчальними балами найчастіше зустрічається позиція «втомлена», що може свідчити про більшу втомлюваність та, можливо, меншу мотивацію до навчання.

Порівнюючи обидві групи, можна відзначити, що курсантки з високими балами частіше ідентифікують себе як «цілеспрямовані» та «відповідальні», що відображає їхню орієнтацію на навчання та досягнення. Обидві групи часто згадують характеристики «втомлена» та «радісна» що може вказувати на спільні емоційні переживання, пов'язані з навчальним процесом.

Курсантки з низькими балами частіше ідентифікують себе як «приваблива, що може бути пов'язано з іншими аспектами самооцінки, не пов'язаними безпосередньо з навчанням.

Загалом, результати свідчать про те, що навчальна успішність може впливати на акценти у самоідентифікації курсанток. Успішні курсантки частіше фокусуються на якостях, пов'язаних з навчанням, тоді як у курсанток з нижчими балами можуть переважати емоційні стани та аспекти, не пов'язані з навчальною діяльністю.

Висновки до Розділу 2

Результати емпіричного дослідження свідчать про загалом помірний рівень глобальної самооцінки у дівчат-курсанток, що відображає їхнє ставлення до власної гідності та самоповаги. Аналіз динаміки самооцінки протягом навчання виявив тенденцію до її зниження на середніх курсах та певного зростання на старших, що може бути пов'язано зі стресом навчання та подальшою адаптацією. Виявлено певний зв'язок між самооцінкою та академічною успішністю, що підкреслює важливість позитивного самосприйняття для навчальних досягнень..

Протягом навчання у вищому навчальному закладі спостерігається чітка динаміка у формуванні самооцінки дівчат-курсанток: Перший курс є періодом поляризації самооцінки. Характеризується найвищими показниками як завищеної, так і заниженої самооцінки, та найнижчою кількістю осіб з адекватною самооцінкою. Це відображає стрес адаптації, нереалістичні очікування та невпевненість на початковому етапі навчання. Другий курс знаменує собою початок стабілізації та зростання адекватної самооцінки. Спостерігається значне зниження кількості осіб із завищеною та заниженою самооцінкою, та суттєве зростання кількості курсанток з реалістичним сприйняттям себе. Це свідчить про успішну адаптацію та набуття перших професійних навичок. Третій курс є періодом певної стагнації у позитивній динаміці. Рівень завищеної самооцінки залишається стабільним, а кількість осіб з адекватною самооцінкою дещо знижується. Це може бути пов'язано зі зростанням складності навчання та усвідомленням реалій майбутньої професійної діяльності. Четвертий курс демонструє позитивне завершення процесу формування самооцінки. Відбувається подальше зниження рівня завищеної та заниженої самооцінки, та значне зростання кількості осіб з адекватною самооцінкою. До кінця навчання більшість дівчат-курсанток мають реалістичне уявлення про себе та свою професійну компетентність.

Аналіз результатів за опитувальником самоопису Марша дозволив виявити диференційовану картину самоконцепції у дівчат-курсанток. Загальна самооцінка знаходиться на відносно високому рівні, що свідчить про позитивне ставлення до себе в цілому. Академічна Я-концепція також є позитивною, відображаючи впевненість у своїх навчальних здібностях. Однак, неакадемічна Я-концепція, особливо такі її аспекти, як відносини з батьками та емоційна стабільність, отримали нижчі оцінки, що може вказувати на певні психологічні труднощі, пов'язані з сепарацією від сім'ї та стресом навчання. Динаміка показників за курсами демонструє зміни у сприйнятті різних аспектів себе протягом навчання. Виявлено зв'язок між різними аспектами Я-концепції та академічною успішністю, що підкреслює взаємодію між самосприйняттям та навчальними досягненнями.

Аналіз перших відповідей за методикою «Хто Я?» виявив домінування професійної ідентичності («Я – курсантка») у самосвідомості дівчат-курсанток, особливо на молодших курсах. З переходом на старші курси спостерігається поступове зростання значущості конкретної професійної ролі («Я – поліцейська») та особистісних якостей. Родинні та національні аспекти ідентичності також є важливими, але їхня пріоритетність може змінюватися залежно від курсу навчання. Порівняння груп з різною академічною успішністю виявило відмінності в акцентах самоідентифікації, зокрема, у курсанток з високими балами частіше зустрічаються характеристики, пов'язані з навчанням.

Динаміка самоідентифікації протягом навчання відображає процес професійного становлення та зміни у структурі Я-концепції. Отримані дані можуть бути використані для кращого розуміння особистісних змін, що відбуваються у курсанток, та для розробки індивідуалізованих підходів до їхнього навчання та виховання. В цілому, методика "Хто Я?" є ефективним інструментом для дослідження динаміки самоідентифікації та виявлення ключових аспектів Я-концепції у дівчат-курсанток.

ВИСНОВКИ

Дослідження професійної Я-концепції дівчат-курсанток є актуальним у контексті сучасних вимог до підготовки висококваліфікованих кадрів, особливо враховуючи специфіку їхнього навчання у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Розуміння особливостей їхнього самосприйняття та професійного самовизначення має важливе значення для оптимізації навчального процесу та психологічної підтримки.

Я-концепція, як наукове поняття, є предметом дослідження багатьох психологів, які розглядають її як сукупність самосприйняття, самооцінки та саморозуміння індивіда. Дослідження виявили інтегративний характер Я-концепції, що включає когнітивний, афективний та поведінковий компоненти, а також її системність та багатокomпонентність.

Переживання свого «Я» є результатом тривалого формування особистості та впливає на уявлення про можливості в теперішньому та майбутньому, що особливо важливо для курсанток, які обирають нетрадиційну для жінок професію.

Професійне самовизначення розглядається як внутрішній аспект об'єктивної оцінки своїх уявлень про себе та можливостей у досягненні професійних цілей. Професійна Я-концепція дівчат-курсанток виконує регулюючу та організаційну функції, впливаючи на їхнє ставлення до навчання та майбутньої професійної діяльності. Професійна ідентичність включає прийняття професійних цінностей та усвідомлення себе у професії.

Емпіричне дослідження виявило помірний рівень глобальної самооцінки у дівчат-курсанток, з тенденцією до зниження на середніх курсах та зростання на старших. Виявлено зв'язок між самооцінкою та академічною успішністю. Динаміка самооцінки протягом навчання відображає процес адаптації та професійного становлення, з поляризацією на першому курсі та стабілізацією на старших.

Аналіз самоопису Марша показав диференційовану картину самоконцепції, з високою загальною та академічною самооцінкою, але нижчими показниками неакадемічної Я-концепції, особливо у сфері відносин з батьками та емоційної стабільності. Динаміка показників за курсами відображає зміни у сприйнятті себе протягом навчання.

Методика «Хто Я?» виявила домінування професійної ідентичності («Я – курсантка») у самосвідомості дівчат-курсанток, особливо на молодших курсах. З переходом на старші курси зростає значущість конкретної професійної ролі («Я – поліцейська») та особистісних якостей. Порівняння груп з різною академічною успішністю виявило відмінності в акцентах самоідентифікації.

Загалом, дослідження демонструє складний процес формування професійної Я-концепції у дівчат-курсанток, що включає зміни у самооцінці та самоідентифікації протягом навчання.

Отримані дані можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки та оптимізації навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2003. 23с.
2. Аршава І.Ф. Позитивність образу Я і психологічне благополуччя особистості: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2011. 134 с.
3. Бамбурак Н.М. Поняття «Я-концепції» особистості у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2009. № XI. Ч.6. С. 12–20. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2009_11_6/12-.pdf.
4. Боришевський М.Й. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 119–127.
5. Васильченко О. М. Репродуктивна ідентичність у структурі Я-концепції осіб студентського віку *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. пр. 2012. № 2. С. 82–89. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tippp/2012_2/82-89.pdf 6.
6. Васянович Г., Онищенко В. Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 9–33.
7. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
8. Гуменюк О. Структурно-функціональне взаємодоповнення складових Я-концепції людини. *Соціальна психологія*. 2005. № 5 (13). С. 66–75.
9. Довгань О. М. Специфіка кризи особистості у юнацькому віці. *Психологія і суспільство*. 2004. № 2. С. 144-150.
10. Дудник О.А. Структурно-змістові характеристики Я-концепції особистості. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: Зб.

- наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав, 2020. Вип. 56. С. 234–237.
11. Жигайло Н. І., Шибрук О. В. Проблема феномену та структури "Я-концепції" особистості в контексті поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Психологія і педагогіка. 2014. Вип. 26. С. 70-74
 12. Зінченко С. Роль "Я-концепцій" в особистісному самовизначенні дорослих. *Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні*. К.-Ніжин, 2015. С. 131-135.
 13. Знанецька О.М. Особливості зв'язку Я-концепції особистості з її психологічним благополуччям : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 «Загальна психологія та історія психології». Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2010.
 14. Каламаж Р.В. Я-концепція в контексті когнітивних стилів. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2009. Вип. С. 100–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2009_12_12.
 15. Каламаж Р. В. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог, 2006. Вип. 7. С. 156-164.
 16. Калюжна Є.М., Дудко А.О. Психологічні особливості формування Я-концепції у старшому шкільному віці. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. Харків : ХНПУ, 2016. С. 3–9.
 17. Калюжна Є.М. Я-концепція як ресурс досягнення цілісності та зрілості особистості. *Психологія: Вісник ХНПУ ім. Г.С.Сковороди*. Харків: ХНПУ, 2014. С. 102–112.
 18. Католик Г. В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 406 с.

19. Кіреєва У.В. Теоретичні підходи до психологічного вивчення Я-концепції. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 111–119. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/1810-2131/article/view/121271>.
20. Копець Л. В. Психологія особистості: К., Нац. унт „Києво-Могилян. акад.” 2007. 460 с.
21. Кочубейник О.М. Трансформація уявлень про «Я-концепцію» у крос-культурних психологічних дослідженнях: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2003. 16 с.
22. Крутько С. В. Психологічні особливості професійної я-концепції особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2013. № 3-4. С. 89-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2013_3-4_17.
23. Кузікова С.Б. Корекція Я-концепції як умова подолання конфліктності у підлітків: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 20 с.
24. Найчук В., Стахів Б. Теоретичні проблеми визначення поняття «Я-концепції». *Психологічні науки*. №2 (102). 2022. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3193>
25. Онищенко В. Д. Професійна Я-концепція як інтегральна складова психологічної Я-концепції особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 39 – 50.
26. Онуфрієва Л.А. Самооцінка як складник Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій. *Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2013. Випуск 22. С. 396–412.
27. Пивоварчик І. М. Гендерні особливості особистісного самовизначення та формування «Я – концепції» в ранньому юнацькому віці. Одеса, 2008.
28. Пов'якель Н.І., Блохіна І. О. Психологічні передумови становлення позитивної «Я-концепції» як базової компоненти професійного

- самовизначення психолога. *Зб. наук. пр. «Психологія»*. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 1999. Вип. 2(5). С. 177–183.
29. Подофей С. О. Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності. *Молодий вчений*. № 10.2 (50.2). Жовтень. 2017. С. 79–83.
 30. Прокопенко О.А. Професійна «Я-концепція» майбутнього фахівця економічного профілю. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2016. № 2. С. 109–124.
 31. Пушкар В. А. «Я» образи у структурі «Я»-концепції особистості – співвідношення понять у психології. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка: збірник наукових праць*. 2011. №94. Т. 2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2011_94/Push.pdf
 32. Радзімовська О. В. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» К., 2017. 22 с.
 33. Радчук Г. К. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів : методичні рекомендації для викладачів ВНЗ та практичних психологів освіти. Тернопіль, 2002. 48 с.
 34. Сірко Р. Структура «Я-концепції» студентів-психологів вищих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Випуск 12. С. 158-166.
 35. Ткачук С. С. Психологічний аналіз самотворення позитивної «Я – концепції». Кременець, 2003. URL: <http://sphhcj.nuph.edu.ua/index.php/1810-2131/article/view/125753/120265>

36. Томчук М. І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності. *Психологія і суспільство*. 2010. Вип. 4 (42). С. 41–46.
37. Ушакова К.Ю. Психологічні чинники становлення професійної «Я-концепції» у студентів медичних коледжів : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» (053 – Психологія). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2017.
38. Фурман А. В. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник: Тернопіль: Новий світ-2000, 2006. 360 с.
39. Фурман О. Я-концепція як предмет багатоаспектного теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1–2. С. 38–67.
40. Яворовська Л. М, Камишнікова Р. Ф, Поліванова О. Є., Яновська С. Г., Куделко С. М. Психологічні особливості студентського віку; Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 234 с.
41. Brown B. B., & Larson, J. Peer Relationships in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*, 3, 74-103. 2009.
42. Erickson E. Identity: youth and crisis. Progress, 1996. 86 p.
43. Markus H. R., Kitayama S. Cultural variation in self-concept. In G. R. Goethals, J. Strauss (Eds.) *Multidisciplinary perspectives on the self*. New York: SpringerVerlag, 1991.